

Thorsten Pietschmann

PAMÁTKY V TROJZEMÍ

Foto na přední straně: Detail hrobky Finck, Žitava, hřbitov u kostela sv. Kříže (1730, viz str. 16–17)

Foto na zadní straně: Náhrobek v hrobce Schreer / Naumann na žitavském klášterním dvoře (detail 3. strana obálky)

Hrobka a náhrobek byly restaurovány v rámci projektu. Hrobku nechal v roce 1704 postavit obchodník Friedrich Schreer (1653–1729)

IMPRESSUM

Vydal Peter Knüvener

pro Städtische Museen Zittau

Autor: Thorsten Pietschmann,

Städtische Museen Zittau

Grafika, sazba, editor: Gunter Oettel

Mapa: Gunter Oettel

Fotografie: Jürgen Matschie (5, 7 dole, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 17, 31–34), Peter Knüvener (1, 2, 3 dole, 4, 6, 7 nahoře, 11, 12, 15, 18, 19, 20–30, 35, 38, 40, 41, 42, 43), Gunter Oettel (3 nahoře, 36, 39), Daniela Schüler (37), Matthias Weber (zadní strana)

Tisk: Graphische Werkstätten Zittau GmbH

Publikace vydána v rámci projektu EU

Paměť v krajině Trojzemí

Číslo projektu: 100260207

<http://www.pametvkrajinetrojzemi.cz/index3.aspx?rub=31>

Partneři projektu:

Společnost pro kulturní krajinu z. s.

(Lead partner, Hrádek nad Nisou)

Město Hrádek nad Nisou

Římskokatolická farnost Hrádek nad Nisou

Město Frýdlant

Město Zittau (Städtische Museen)

Obecní úřad Oybin

V rámci projektu byly restaurovány tyto památky:

Hrádek nad Nisou: morový sloup se sousším sv. Anny na Horním náměstí, kaple na Uhelné, areál kostela sv. Bartoloměje

Frýdlant: křížová cesta na Křížovém vrchu

Žitava: dvůr františkánského kláštera

Oybin: hrad a klášter na hoře Oybin

Cílem společného projektu „Paměť v krajině Trojzemí“ je zachování kulturního dědictví a zvýšení turistické atraktivity Trojzemí prostřednictvím rekonstrukce památek, vývojem nové turistické nabídky a společnou propagací kulturního dědictví příhraničního regionu.

Europäische Union. Europäischer
Fonds für regionale Entwicklung.
Evropská unie. Evropský fond pro
regionální rozvoj.

Ahoj sousede. Hallo Nachbar.
Interreg V A / 2014 – 2020

ÚVOD

Na Trojzemí vzniklém v roce 1945 mezi Německem, Polskem a Českou republikou, které zahrnuje části historických zemí Horní Lužice, Slezska a Čech, se dnes nachází velmi bohatá kulturní krajina, zahrnující všechny oblasti výtvarného umění a architektury. Patří sem oblast sepulkrálního umění zastoupená hrobkami, pomníky, hřbitovy a epitafy v nezvykle hojném počtu, a to především z období baroka. Mimořádné postavení tak v oblasti barokní architektury v Horní Lužici zaujímá velký počet dochovaných hrobek, které v porovnání s jinými místy, a to i ve velkých městech Saského kurfiřtství, dosahovaly ve třicátých letech 18. století nejvyšší kvality. Významným střediskem je zde město Žitava na jihovýchodě Horní Lužice. Žitava zažívala ve století po třicetileté válce hospodářský rozkvět, díky kterému se stala

nejbohatším městem Lužického Šestiměstí a po Lipsku nejvýznamnějším obchodním městem v Saském kurfiřtství. Základem byla vysoká produkce plátna pro světový trh, což mělo zpětně vliv na stavby ve městě. Od sedmdesátých let 17. století se v Žitavě začaly v architektuře využívat reprezentativní barokní tvary. Především se to týkalo domů obchodníků a jejich hrobek. K nejvýznamnějším patří hrobka Grätz a hrobka Fink na hřbitově u žitavského kostela sv. Kříže. Na venkově lze jmenovat jako výrazný příklad z oblasti této drobné architektury hrobku rodiny Kanitz-Kyaw v Hainewalde. Na tomto místě bychom vám chtěli představit reprezentativní výběr některých z těchto hrobek a hřbitovů v Žitavě, Hainewalde, Löbau, Hrádku nad Nisou a Oybině, které ještě zůstaly z velké části nepovšimnuty. Zahrnut je

Restaurátorské práce na hrobkách klášterního hřbitova v Žitavě

Na hřbitově u kostela sv. Kříže v Žitavě

i soubor barokních žitavských kašen, které patří rovněž mezi drobné stavby a které zčásti zhotovili mistři podílející se také na stavbách hrobek.

V oblasti Trojzemí se ve velmi početné míře dochovaly středověké kamenné a smírčí kříže. Tyto kříže se většinou stavěly na místech, kde došlo k nějaké vraždě nebo k zabití. Ke kříži se vázala smlouva mezi pachatelem a příslušníky rodiny oběti. Smlouva měla jako pokání přinést narovnání, které mohlo zahrnovat jak finanční obnos pro pozůstalé, tak i zbožná díla pro spasení duše zabitého. Tím se pachatel vykoupil z pomsty přibuzných. Dnes se ale s křížem často pojí jen pověst, jiný dochovaný písemný záznam většinou chybí. Výjimkou je kamenný kříž Glänzelkreuz, který nebyl postaven z důvodu

odčinění zločinu, a olbersdorfský kříž, který lze spojovat s dochovanou zmínkou o smírčí smlouvě z roku 1495. Proto jsou zde oba kříže představeny trochu podrobněji. Mnoho příkladů těchto středověkých smírčích znaků se dnes nachází především v Horní Falci, Durynsku, Sasku, v Horní Lužici a ve Slezsku.

Na katolických územích Trojzemí máme ještě několik příkladů křížových cest, z nichž dvě jsou zde popsány. Kristovo nesení kříže bylo nejdříve vyobrazením jednoho výjevu pro znázornění dění souvisejícího s odsouzením Ježíše Pilátem až po jeho ukřížování. V pozdním středověku bylo pod vlivem mučednické literatury a jako náhrada pouti do Jeruzaléma rozšířeno na obrazový cyklus. V 15. století vznikla pobožnost křížové cesty, pro kterou zastavení pod širým nebem opat-

Kříž Glänzelkreuz s informační tabulí

řená sochami a malbami označovala utrpení Kristovo. Počet zastavení přitom v průběhu doby podléhal změnám, nejméně mohla být dvě zastavení, v 17. a v 18. století se častěji vyskytovalo 14 zastavení.

KLÁŠTERNÍ DVŮR V ŽITAVĚ A JEHO HROBKY

Západní řada hrobek klášterního hřbitova se stavbou Heffterbau

V žitavském františkánském klášteře existoval do poloviny 16. století konvent, který byl ale v důsledku reformace rozpuštěn. Následně patřil klášterní kostel evangelické církvi a klauzura, tedy stavby seskupené kolem křížové chodby využívané konventem, městu. Během třicetileté války byl komplex staveb zničen, mimo jiné u křížové chodby. Poté, co byly po válce budovy obnoveny a změněny, došlo i k novému využívání areálu křížové chodby. Významným žitavským rodinám sloužil přibližně mezi lety 1675 a 1760 jako hřbitov, přičemž byl rozšířen směrem na sever. Vzniklo tak zdí obehnané prostranství

o velikosti cca 42 x 22 metrů s 22 hrobkami, z nichž se jich ještě 16 dochovalo. Tento soubor patří k nejvýznamnějším barokním stavbám svého druhu v Horní Lužici a ve Svobodném státu Sasko.

První hrob nechal v letech 1675/81 zříditi Sigismund von Lankisch. Tento hrob se nedochoval. Nejstarší ještě dochovanou hrobku postavil roku 1684 obchodník Christian Böttiger na severní straně dvora. Na západní straně stojí raně barokní stavby Junge I / Knispel 1690/95, Nesen 1691, Stöcker 1692, Besser 1696, Moser / Böttger 1701. Na sever-

Náhrobek s reliéfem ukládání Krista do hrobu

ní straně dvora se z hlediska plochy nacházejí největší stavby, mezi nimiž je jako jeden z nejstarších objektů patricie a městského soudce Johanna Friedricha Junge (zemřel 1718), který vznikl asi v letech 1690/95. Ze staveb vrcholného baroka lze jmenovat Junge II z roku 1718 a Meyer z roku 1720; hrobka Kühn/Domsch z roku 1723 s bohatou sochařskou výzdobou je vrcholným dílem a zároveň poslední hrobkou, která byla na klášterním dvoře postavena.

Alegorická socha na hrobce Junge (1717)

HROBKA NESEN (1691)

Johann Christian Nesen (1653–1727) patřil k rodině, která se přistěhovala z oblasti Dolního Porýní a jejíž členové zastávali od 16. století významné úřady v Žitavě. Nesen studoval práva ve městě Jena. Jeho závěrečná disputace se zabývala historií Lužice, což bylo tehdy neobvyklé. Nejpozději od roku 1685 žil opět v Žitavě, kde působil ve vysokých funkcích jako rada, nejvyšší městský soudce, a nakonec jako starosta. Polský král August II. (1694–1733) jej povýšil na dvorního a justičního radu Polského království a Saského kurfiřtství. V prvním manželství se Nesen spojil s Johannou Eleonorou (zemřela 1691), dcerou žitavského starosty Jo-

hanna Philippa Stolla (1636–1700), ve druhém manželství s Christiane Sophií, dcerou obchodníka Andrease Noacka (1647–1701). Hrobka byla pravděpodobně postavena, když zemřela jeho první žena. Samotný Nesen byl pochován v kostele sv. Jana. V Městských muzeích města Žitavy se dochoval portrét tohoto významného starosty z jeho zničeného venkovského sídla v Niederrennersdorfu, kromě toho dřevěná pamětní deska, která připomíná restaurování kostela Nejsvětější Trojice v Žitavě v roce 1716 v době jeho působení.

Mezi žitavskými hrobkami bylo na této stavbě poprvé použito figurální sochařství. Vstup tvoří jednoduchý portál se stlačenou klenbou, který lemují korintské pilastry s lebkami v hlavici; vpředu stojí sochy žen, ztělesňující víru a lásku. Na náběžnicích štítu jsou další dvě postavy žen, levá s beránkem v ruce, rovněž symbolizující víru, pravá s výrazem zármutku. Dochovala se krásná kovaná vstupní mříž.

Nesenův luteránský pohár, který Nesenův předek, humanista Wilhelm Nesen (1493–1524), dostal darem od Martina Luthera, vlastnil Nesen v deváté generaci. Poslední dědic rodiny odkázal pohár v roce 1793 Umělecké komoře Saského kurfiřtství, dnes se nachází v Zelené klenbě v Drážďanech.

HROBKA BESSER (1696)

Christian Besser (1660–1734) se narodil v Triebel (polsky Trzebiel) v Dolní Lužici, kde byl jeho otec starostou. Brzy osiřel. V Drážďanech se vyučil obchodníkem u dvorních obchodníků Sigismunda Hilligera a Tobiase Unruhe. V roce 1690 přišel do Žitavy, kde působil jako obchodník. V roce 1731 se tam stal členem rady, a kromě toho zastával funkci staršího Žitavského společenství obchodníků založeného v roce 1705. Jeho první manželství skončilo po pěti letech smrtí jeho ženy Anny Dorothey, roz. Münch, která zemřela v roce 1696. Pořízení hrobky s jejím úmrtím pravděpodobně souviselo.

Architektonické prvky stavby jsou uspořádány jednoduše, v klenáku portálu se stlačenou klenbou jsou v jedné kartuši uvedena

Socha boha Herma (detail)

slova: „Spasení jste z milosti“. Římsu tvoří zalomený segmentový štít s bohatě zdobenou kartuší v tympanonu s nápisem o zřízení. Na štítu jsou umístěny dvě koule a socha Smrtky držící otevřenou knihu.

Uvnitř hrobky se nachází náhrobek stavitel a jeho druhé ženy Christiany Sophie roz. Möller (1678–1751). Náhrobek nechal v roce 1734 zřídit její syn, komorní rada Karl Christian Besser z Lomnitzu (1701–1769). Za povšimnutí stojí centrální postavení boha Herma na tomto náhrobku. Merkantilistický aspekt boha zde ustupuje do pozadí a Hermes je spíše chápán jako průvodce duší zemřelých do podsvětí (Hermes jako psychopomp). V rozsáhlých náhrobních nápisech oslavuje Besser své bohatství, které jej pasovalo do postavení dát práci „mnoha 1000 lidí“. Nadsvětlík kované mříže nese obchodní značku Christiana Bessera s iniciálami „CB“. Besserovi patřil jeden z nejkrásnějších barokních domů na žitavském Starém Městě, Innere Weberstraße 17. I zde se v klenáku nacházejí jeho iniciály „C. B. 1709“.

HROBKA HÄNNIG (1704)

Tuto neobvykle navrženou hrobku nechal postavit obchodník, nejstarší soukenického cechu a radní Christian Hännig (1665–1728).

Fasádu hrobky netvoří jinak běžná portálová architektura, nýbrž je ztvárněna ve formě umělé skály, do níž jsou zasazena různá zvířata a rostliny, draci, kosti a lebky. Klenáku brány dominuje hlava Medusy z antické mytologie, kterou zde lze chápat jako apotropaický symbol odvracející neštěstí.

Uvnitř hrobky se dochoval pozdně barokní dvojitý náhrobek Christiana Hänniga a jeho ženy Anny Rosine, roz. Demuth (1681–1731), který byl vybudován kolem roku 1728. Na stavbu pomníku byly použity různé druhy kamenů, nápisové desky jsou

Detail na hrobce Hännig: drak a lebka

z červeného mramoru, zatímco ostatní části byly zhotoveny z pískovce. Za povšimnutí stojí elegantní kaligrafické provedení nápisů, zejména iniciál. Nástavec zdobí kartuše s citacemi z Bible, o které se idylicky opírají putti sedící na oblacích.

HROBKA MEYER (1720)

Na pozemku současné hrobky Meyer získal hrobové místo v roce 1687 Johann Curt (zemřel 1692), který pocházel z Freibergu v Sasku a působil jako varhaník v klášterním kostele. Zda hrobku nechal postavit on, není ověřeno. Obchodník s plátnem Johann Christian Meyer (zemřel 1738) si v roce 1719 přikoupil Curtovo hrobové místo ke svému vlastnímu místu a postavil na větší ploše hrobku, která se dosud dochovala.

Proporčně velmi vyvážená stavba vrcholného baroka je první v Žitavě, jejíž průčelí je rozčleněno třemi portály s klenbou. Na jižní

straně se nachází další portál s klenbou. Stlačené klenby spočívají na pilířích, před nimiž stojí pilastry. Cvikly jsou bohatě zdobené reliéfními ornamenty. Na architrávu stojí dlouhý nápis, který pokračuje na jižní straně: „Ježíš řekl: Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby zemřel, bude žít. A každý, kdo žije a věří ve mne, nezemře navěky. Jan 11. kap.“ (Jan 11, 25–26). Římsa byla zalomená nad pilastry a působivě zdůrazňovala členění. Na jižní straně se ještě dochovala kovaná barokní mříž, uvnitř se již žádné náhrobky nenacházejí.

HROBKA KÜHN/DOMSCH (1723)

Johann Carl Kühn (1673–1736), obchodník s plátnem pocházející z Michelsdorfu (pol. Miskowice) u Schmiedebergu (pol. Kowary) nebo z Landeshutu (pol. Kamienna Góra), postavil hrobku v roce 1723. V roce 1856 ji koupil výběřčí daní Johann Christian Ernst Domsch. V roce 1884 byla hrobka koupena radou za účelem stržení, ale později byla opět opravena.

Památka z období vrcholného baroka je do té doby nejnákladněji sochami opatřenou hrobkou v Žitavě. Portál se stlačenou klenbou je bohatě vyzdoben ornamenty a lemován nárožními sloupy na postamentech. V architrávu se nachází nápis rodiny Domsch, která později hrobku vlastnila. Nad zalomenou římsou se tyčí vysoká atika s kartuší ve štítovém poli orámovanou bohatým zdobným reliéfem, na ní stojí leto-počer výstavby a nápis „Hrobka Johanna Carla Kühna“ („Johann Carl Kühns Erb-Begräbniß“). Na římsce sedí putti, vrchol zakončuje křížová kytka a ozdobná váza. Na atiku navazuje balustráda, na níž stojí osm alegorických soch v životní velikosti. Socha na jižní straně drží hořící srdce před hrudí

a symbolizuje nebeskou lásku. Na přední straně ukazují levá socha Urobora, což symbolizuje věčnost, socha vpravo od ní drží knihu a jednoduchý pohár (místo mešního kalichu), což ukazuje na evangelickou bohoslužbu. Vpravo od atiky stojí anděl s lilií a koulí, lilie může podle mystika Jakoba Böhmeho odkazovat na vzkříšení. Böhme přitom duši přiřklnul i podobu koule. Žena s křížem ztělesňuje křesťanskou víru. Sochu na severní straně již nelze určit, jelikož jí chybí paže a atributy.

Uvnitř se dochovalo mnoho fragmentů z náhrobku Johanna Carla Kühna a jeho manželek. Kromě toho pochází z náhrobku dřevěná pamětní deska, která připomíná pět předčasně zemřelých dětí Kühna a jeho druhé ženy Marie Elisabeth, roz. Wehder. Deska se dochovala jako jediná dřevěná součást vybavení hrobek v Žitavě a dnes se nachází v Městských muzeích města Žitavy.

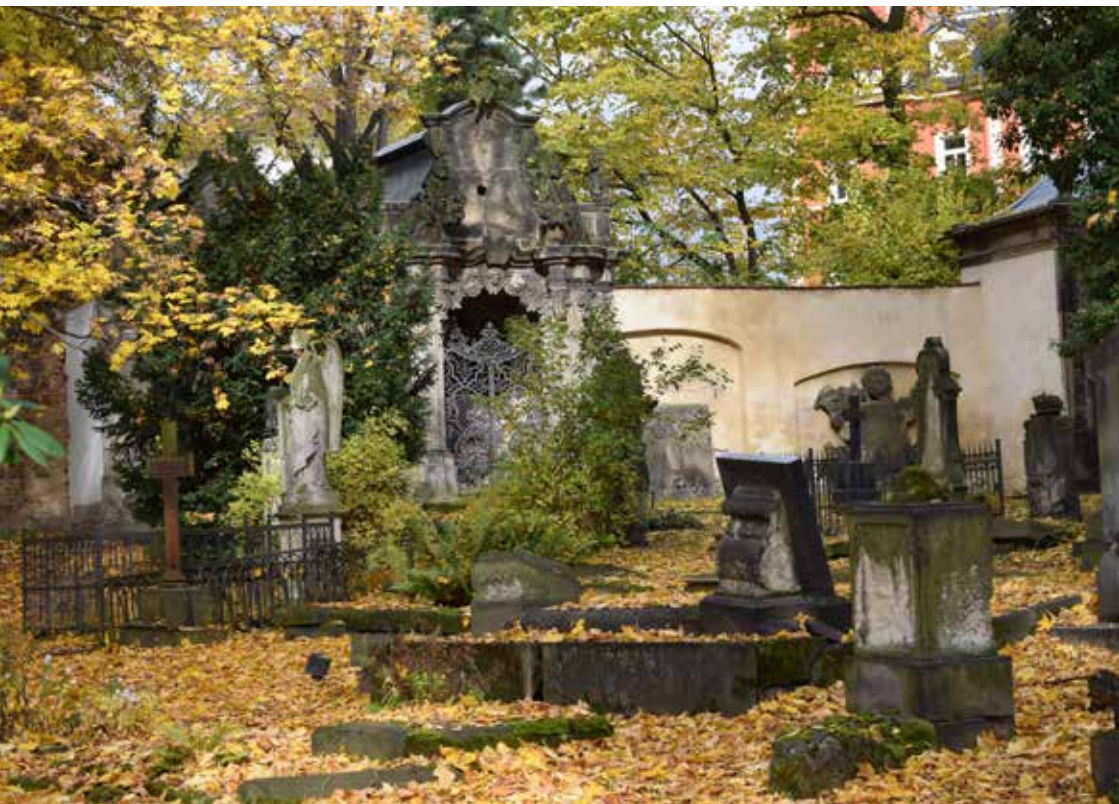

Socha dochovaných fragmentů epitafu z hrobky, patrně znázorňující ctnost umírněnosti

Sochy na hrobce Kühn / Domsch s pohledem na východní řadu hrobek

ŽITAVSKÝ HŘBITOV U KOSTELA SV. KŘÍŽE A JEHO HROBKY

Hřbitov kostela sv. Kříže s hrobkou Finck v pozadí

Pozemek kostela sv. Kříže ležel za městskými hradbami na předměstí Frauenvorstadt hned vedle brány Frauentor. Kostel vysvěcený v roce 1410 pravděpodobně postavili asi po roce 1380 mistři Pražské stavební huti (Prager Dombauhütte). Během třicetileté války kostel vyhořel a do roku 1654 byl opět vybudován a nově vybaven. V roce 1972 se v kostele konala poslední bohoslužba, poté začal kostel a hřbitov chátrat. Až v roce 1999 byl kostel opět zpřístupněn veřejnosti otevřením stálé výstavy Velkého žitavského

postního plátna jako architektonické památky národní hodnoty.

Hřbitov možná už od konce 16. století využívaly významné žitavské rody. V roce 1659 byl obehnán zdí a v roce 1730 rozšířen. Kolem roku 1800 byly postaveny brány do ulice Frauenstraße. Pohřby se zde konaly do 19. století. Z období baroka se dochovalo sedm vzácných hrodek, a kromě toho i nespočet působivých náhrobků z období renesance, baroka a rokoka.

HROBKA MÖNCH (KOLEM ROKU 1710)

Správce městského špitálu Johann Christian Möller starší (zemřel 1676) byl prvním majitelem hrobu a využíval jej od roku 1668. V roce 1672 pojal za manželku vdovu po radním Georgu Schnitterovi, Hele- ne Elisabeth, roz. Gerlach (zemřela 1699), která se po Möllerově smrti ještě jednou provdala za „práva dbalého“ zvoníka kláštera Gottfrieda Schuriga (1634–1714). Hrobku nechal pravděpodobně postavit Schurig. Stavebním mistrem byl možná významný barokní umělec Johann Michael Hoppenhaupt, který v roce 1708 vytvořil Herku- lovu kašnu na žitavském náměstí Neustadt.

Od roku 1730 byl majitelem hrobky Schurigův nevlastní syn, městský fyzikus Johann George Möller (1672–1736). Jeho syn, Johann Sigismund Möller (zemřel 1737), městský fyzikus v Žitavě a klášter- ní lékař v klášteře St. Marienthal, který pojal za ženu Sophii Eleonore (1705–1736), dceru městského soudce a sta- rosty Karla Philippa Stolla (od něhož pochází koncepce stropní malby v knihovním sále budovy Heffterbau), byl posledním zde po- hřbeným z rodiny Möller. Ve druhé polovině 19. století hrobku využívala rodina Mönch.

Portál hrobky zaklenutý obloukovou stlače- nou klenbou lemují toskánské polozapuště- né sloupy. Na římsě je vystavěná atika, před níž je předsazen štít s volutami a segmento- vá římsa; tam je umístěna postava Smrtky. Tympanon nese latinský citát z Metamorfóz

římského básníka Ovidia (X 1, 33; Orfeus a Eurydika): „Serius aut citius sedem prope- ramus ad unam.“ – (když na světě prodlíme krátko, všichni sem spěcháme na jedno místo, ať dříve či později. Všichni spějeme sem, zde poslední domov nás čeká).

Okázalý dvojitý náhrobek nechal pravděpo- dobně zřídit Johann Sigismund Möller. Nápi- sové tabule lemují alegorické postavy Vani- tas (Pomíjivost) a Hygieia (bohyně zdraví), putti a Gloriola. Nápis nechal druhotně v 19. století umístit rodina Mönch.

HROBKA ROSENCRANTZ (KOLEM 1720/30)

si vzal Johannu Dorotheu, roz. Lützitsch (zemřela 1772), dceru soukeníka.

Stavba má po architektonické stránce velmi propracovanou fasádu, přičemž její ústřední bod tvoří brána přesahující korunní římsu se zvlněnou štítovou římsou a záclonovým tvarem průchodu a dále nádhernou vstupní mříží. V klenáku se nachází monogram „CFR“ a letopočet „1782“ nad okřídlenou lebkou. Po stranách je vstupní mříž lemována pilastry s okřídlenými lebkami, plochy jsou zdobeny ornamenty. Uvnitř se dochoval velký rokokový pískovcový náhrobek, který vznikl kolem roku 1770 a který dále Rosencrantz využil pro sebe a své příbuzné.

Jako první vlastník hrobu se v roce 1655 uvádí gymnaziální učitel Gottfried Junge (zemřel 1689) ze Žitavy, který zde nechal do roku 1669 pohřbit sedm dětí a svou první ženu. Ve druhém manželství pojal za ženu Annu Rosinu, roz. Kießling (zemřela 1690). Jedna z jejich dcer, Anna Marie (1673/74–1745), která patrně hrobové místo zdědila, si ve svém druhém manželství v roce 1700 vzala za muže městského solního Christiana Möllera z Freibergu. V roce 1720 byla na hrobovém místě vystavěna hrobka. V roce 1732 Anna Marie Möller prodala právo na pohřbení Anně Elisabeth, ovdov. Seydel. Nakonec hrobku koupil v roce 1782 Christian Friedrich Rosencrantz starší (1733–1796), který ji nechal zrestaurovat. Rosencrantz se narodil jako syn furýra (služební hodnost, jejímž obsahem byla starost o zásobovací a ubytovací služby) pěšího pluku Rochau v Görlitz a v Žitavě vlastnil hostinec U Černého orla („Zum Schwarzen Adler“). Za ženu

Kovaná vstupní mříž

HROBKA GRÄTZ/SCHRÖER (KOLEM ROKU 1728)

Rodina Grätz patřila mezi hugenotskou šlechtu, která se pravděpodobně z důvodu pronásledování hugenotů ve Francii vystěhovala nejprve do Lüneburgu. Heinrich Grätz (1670–1730) se narodil v Lüneburgu jako syn právníka Johanna Grätze a jeho ženy Cathariny, roz. Reuter. Po smrti otce jej v roce 1685 poslala matka do Lipska, kde se měl vyučit obchodníkem. Již v roce 1686 se však Heinrich Grätz usadil v Žitavě a drahnou dobu tam působil ve službě v prosperujícím obchodním domě Böttiger. Za ženu si vzal 29. května 1697 Marii Julianu Schröter (1679–1753), dceru lékaře Karla Schrötera. Grätz byl spoluzakladatelem Společenství žitavských obchodníků s plátnem; jako jeden z nejbohatších obchodníků vlastnil několik domů, např. v ulici Brunnenstraße 13. Dům, který postavil v ulici Innere Weberstraße 20, je jedním z nejvýstavnějších domů žitavských obchodníků z období vrcholného baroka.

Heinrich Grätz nechal kolem roku 1728 postavit největší hrobku na hřbitově. Později ji převzal jeho zeť Johann Friedrich Schröer mladší (1669–1743). Na hrobce se během jejího restaurování v roce 2001 našla signatura sochaře Daniela Hübnera, vzácné svědectví o jednom ze stavitelů a umělců, kteří se na těchto drobných stavbách podíleli a kteří většinou zůstávají neznámí.

Tři portály v průčelí nesou motiv římské slavobrány. Prostřední portál je o trochu větší a je lehce předsazen ve formě rizalitu. Vyniká kartuší s erbem rodiny Grätz a štítem nad zalomenou korunní římsou. Na vrcholu štítu je rozměrná zdobená váza. Menší vstupy lemují hermové pilastry, nad nimiž

stojí menší vázy. Vstupy do hrobky uzavírají bohatě profilované kované mříže.

Impozantní náhrobek Heinricha Grätze a jeho ženy Marie Juliane, roz. Schröter (1679–1753) se dochoval (uprostřed). Nápis na desce z černého mramoru byl tehdy vyložen kovovými písmeny.

Náhrobek Johanna Friedricha Schröera (zemřel 1743) je celkově velmi náročně zpracovaným rokokovým dílem, na které byly použity nejrůznější materiály, jako mramor a alabastr. Skládá se z podzemní části podobné sarkofágu a sochy Naděje v životní velikosti, po straně stojí bohatě zdobená váza a nápisová deska. Dochovaly se rozsáhlé zbytky barevného provedení.

HROBKA FINCK (1730)

Obchodník Christian Finck se narodil v roce 1674 v Neustädtlu u Schneebergu v Krušných horách. V roce 1699 přišel do Žitavy a stal se jejím měšťanem. V roce 1705 si vzal Magdalenu Reginu, s níž měl čtyři děti. Dodnes se na domě v ulici Innere Weberstraße 30, který vlastnil od roku 1721, nacházejí jeho iniciály. Obchodník ještě v roce 1756 koupil velký dům na Markt 16, který do

roku 1843 sloužil jako místo, kde se konaly schůze Společnosti žitavských obchodníků. Finck zemřel v roce 1756. Hrobku si nechal vybudovat už v roce 1730.

Hrobka se vyznačuje silně dynamickou, sochařsky propracovanou fasádou a bohatou figurální výzdobou. Portál lemuje nárožní předsunuté pilíře s dělenými volutovými hlavicemi. Záclonový oblouk nad vstupem zdůrazňují akantové listy a okřídlená lebka, nad ním se nachází bohatě profilovaná prolamovaná korunní římsa. Vedle pilířů stojí dvě sochy žen představující nebeskou slávu. Pravá drží v ruce Boží oko a glorii, levá stojí na koruně. Putto vedle ní dělá mýdlové bubliny a demonstruje tak pomíjivost pozemských činů. Nad korunní římsou jsou pilíře zakončené náběhem prolomeného štítu, na němž jsou umístěny sochy. Sochy ztělesňují smrt.

Uprostřed je vysoký štít, na němž sedí putto. Po stranách štítu je připojena atika se sedícími putty na jejich koncích. Vstup uzavírá výstavní kovaná mříž.

Pomník majitele hrobu tvoří podzemní část podobná sarkofágu, na níž jsou umístěny dva náběhy štítu. Zde stojí sochy, které symbolizují lásku a naději, a mezi nimi je

umístěna náhrobní deska. Pomník zakončují palmy a koruna. Nápis je věnován vzpomínce na Christiana Fincka, jeho ženu Magdalenу Reginu a jeho děti. Další dvě tabule připomínají Marii Sophii Finck, roz. Böhme (zemřela 1746), která v roce 1734 pojala za muže Christiana Fincka staršího, a Henriettu Jacobine Finck, roz. Wintziger, dceru žitavského městského soudce Johanna Jacoba Wintzgera, která se v roce 1746 provdala za Christiana Fincka.

Na jihozápadní zdi stojí náhrobek Fincovy dcery, Christiane Sophie (provdané Schlütter; zemřela 1746). Na postamentu, na němž se nachází reliéf krajiny, stojí dynamicky ztvárněná socha ženy v životní velikosti; po její levé straně putto s přesýpacími hodinami, po pravé straně náhrobní deska. Nákladný hrob pochází z období přechodu mezi barokním slohem a rokokem.

Socha na epitafu pro Christiane Sophii Finck

Postament s lodí a majákem na epitafu pro Christiane Sophii Finck

Personifikace smrti na vrcholu hrobky

HŘBITOV U ŽITAVSKÉHO KOSTELA PANNY MARIE

Vchod do areálu hřbitova

Kostel Panny Marie se nachází na návrší východně za Starým Městem. Předpokládá se, že zaujal místo starší slovanské svatyně. Vzhledem k architektonickým formám dochované části chóru lze dobu vzniku datovat mezi lety 1260 a 1280. Kostel patřil johanitské komendě, jejíž dvůr komturie se nacházel poblíž a jejíž příslušníci zde konali i své služby. Je pravděpodobné, že se zde Johanité, o kterých byla první listinná zmínka až v roce 1291, usadili již v souvislosti s po-

výšením Žitavy na město kolem roku 1255 a následně vybudovali kostel. Kostel Panny Marie patří po stavební archeologické stránce k nejcennějším památkám na Žitavsku. Dochovaly se zde totiž ještě architektonické prvky z období přechodu mezi románským slohem a gotikou. Vnitřek kostela byl vybaven více než 50 epitafy, z nichž většina byla v roce 1897 přemístěna do muzea. Dnes tvoří převážnou část žitavské sbírky epitafů vystavených v klášterním kostele.

U západní zdi hřbitova se dochovaly dva staré portály. Menší z nich byl postaven v roce 1655. Nad vstupním obloukem stojí latinský nápis, který zpřítomňuje pomijivost. Větší portál byl vybudován v roce 1695. Vedle vyobrazení smrti se nad korunou římsou brány nachází reliéf znázorňující vzkříšení. Nápis na bráně zní: „Po čase přichází smrt, po smrti soud. Bože! Nech nás po čase a smrti spatřit Tvou tvář!“ a „Smrt Ti je, člověče, jistá, nejistý je čas, tak buď stále na smrt připraven.“

Na rozlehlém hřbitově se dochovaly četné náhrobky z období renesance. Staré hrobky, které byly připojeny k vnější části kostela, však byly v roce 1897 strženy. U západní zdi hřbitova se nachází nejstarší pomník zvonolítce Jakoba Leubnera staršího (zemřel 1561). Leubner byl otcem zvonolítce Tobiase Leubnera, kterého zde uvádíme v souvislosti s Martovou kašnou. Na západní straně kostela se nachází náhrobek Georga Voita (zemřel 1588), dále kolem roku 1600 vybudovaný náhrobek Barbary Hartranft, která zemřela jako dívka, náhrobky rodiny Helle z let 1602 a 1614 (?) a dále samostatně stojící hrob v manýristickém stylu, který vznikl kolem roku 1670 (druhotně ho využil Karl Conrad, zemřel 1896). Bohatou sochařskou výzdobou se pyšní ranně barokní hrob Georga Ernsta Eichnera (zemřel 1703) na jižní straně kostela. Mezi díla vysoké kvality z období rokoka patří pomník Christiana Gottloba Böhmera (zemřel 1780) na jižní straně kostela (druhotně ji využila rodina Trenkler) a výstavní velký hrob s bohatou sochařskou výzdobou, který později využil Friedrich August Bernhard (zemřel 1891) a který vznikl kolem roku 1750. Z období klasicismu pochází mimo jiné pomník

starosty Johanna Traugotta Weise (zemřel 1832) u chóru kostela. Svými díly jsou s Žitavou úzce spjati kronikář Christian Adolf Pescheck (zemřel 1859), ředitel pro výstavbu města Carl August Schramm (zemřel 1869) a místní historik Carl Gottlob Morawek (gest. 1896), ti mají své hrobky rovněž na hřbitově u kostela Panny Marie.

Sochu truchlivého anděla vytvořil pro hrob žitavského malíře Adolpha Thomase (zemřel 1878) Robert Heinrich Ockelmann. Anděl na náhrobku rodiny Posselt je dílem Franze Josefa Schwarze, který pro Žitavu vytvořil i sochu Krista v kostele sv. Jana. Oba umělci byli žáky významného dráždanského sochaře Johannese Schillinga. Podle návrhu Selmara Wenera vznikl v roce 1904 pro hrob rodiny Zschachel reliéf z litého bronzu znázorňující anděla smrti, který si jde pro umělce. Hrobce Karla Gustava Hillera (zemřel 1913), zakladatele žitavského automobilového průmyslu, dominuje bronzová plastika podnikatele v nadživotní velikosti.

HŘBITOV U KOSTELA NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE V ŽITAVĚ

Renesanční náhrobky u východní hřbitovní zdi

V roce 1488 se začalo s kamennou stavbou kostela Nejsvětější trojice u Tkalcovské brány (Webertor) a kostel byl využíván od roku 1508. Po prosazení reformace v Žitavě sloužil kostel k pohřbům. Hřbitov na severní straně kostela byl v roce 1515 obehnan zdi. Dochovaly se vzácné náhrobky z doby renesance, baroka a rokoka a také dvě hrobky a dnes tvoří v Žitavě malebný hřbitovní soubor zcela zvláštního charakteru.

U východní zdi hřbitova jsou ve vzácné dlouhé řadě soustředěny renesanční náhrobky. Nejstarší pocházejí z konce 16. století. Většina obdélníkových náhrobních desek se kromě nápisů často vyznačuje i figurálním vyobrazením zemřelých a jejich rodovými erby. Nejstarším náhrobkem je pravděpodobně náhrobek Martina Stolla, který vznikl kolem roku 1580. Pomník Marthy Maschke (zemřela 1586) znázorňuje ve vysokém relié-

fu zemřelou s jejím synem, který zemřel jako dítě (u severní zdi kostela). Mnohé pomníky pocházejí z první poloviny 17. století, mezi nimi náhrobek Sebastiana Wilke (zemřel 1626) s figurálním vyobrazením (východní zed), působivý hrob faráře Clemense Lehmana (zemřel 1629), paní Jacobitz (zemřela 1640) s polofigurálním vyobrazením zemřelé a její dcery nad nápisovým polem. Náhrobky, které byly založeny ve druhé polovině 17. století, se vyznačují menším množstvím figurálních vyobrazení, např. pomník Anny Sophie Wintziger (zemřela 1665; západní zed), resp. jsou zcela bez figurálních vyobrazení a místo je využito pro nápisové pole a vyobrazení erbů, jako u hrobu Gottfrieda Eichlera von Auritz (zemřel 1667; východní zed). V 70. letech 17. století nastává přechod k barokním tvarům, jak lze vidět u hrobů rodiny Burckhard a rodiny Reingast z roku 1672 (východní zed).

K barokním náhrobkům patří náhrobek Tobiase Horna a jeho ženy Anny Dorothey. Na tomto samostatně stojícím díle, které vzniklo po roce 1703, se vyskytují reliéfy z obou stran. Na jedné straně je vyobrazeno vzkříšení Krista, na druhé je Kristus ve svatozáři. Další rovněž volně stojící je pomník Christiana Gottloba Brandta (zemřel 1716) se sochou anděla, který drží kartuše s nápisy, a nad tím se nachází putto s nápisovými tabulemi. V bohatých rokokových tvarech bylo zhotoveno dílo, které vzniklo kolem roku 1730 a které později druhotně využil Heinrich August Steuer (západní zed). Podobně nákladně a velkolepě byl navržen Grünewaldův pomník datovaný kolem roku 1740 (západní zed). Jeden z posledních rokokových náhrobků je náhrobek Johanny Rosiny Steinmetzin (zemřela 1795; volně stojící). Z této doby pocházejí i dvě hrobky. Kolem roku 1740 postavil obchodník Johann Carl Hirschfeld pro sebe a svou ženu Christinu Rosinu, roz. Prieber, hrobku, kterou v 19. století převzala rodina Thiemer. Uvnitř se dochoval dvojhrob Hirschfeldů vzniklý kolem roku 1745. Uvnitř druhé hrobky datované k roku 1768 se

nedochoval žádný náhrobek. V klenáku stojí iniciály „C F M“, vztahující se ke zde pohřbenému Carlu Friedrichu Meuselovi (zemřel 1815). Meusel kolem roku 1800 působil jako obchodník v Žitavě a byl považován za jednoho z nejbohatších mužů ve městě.

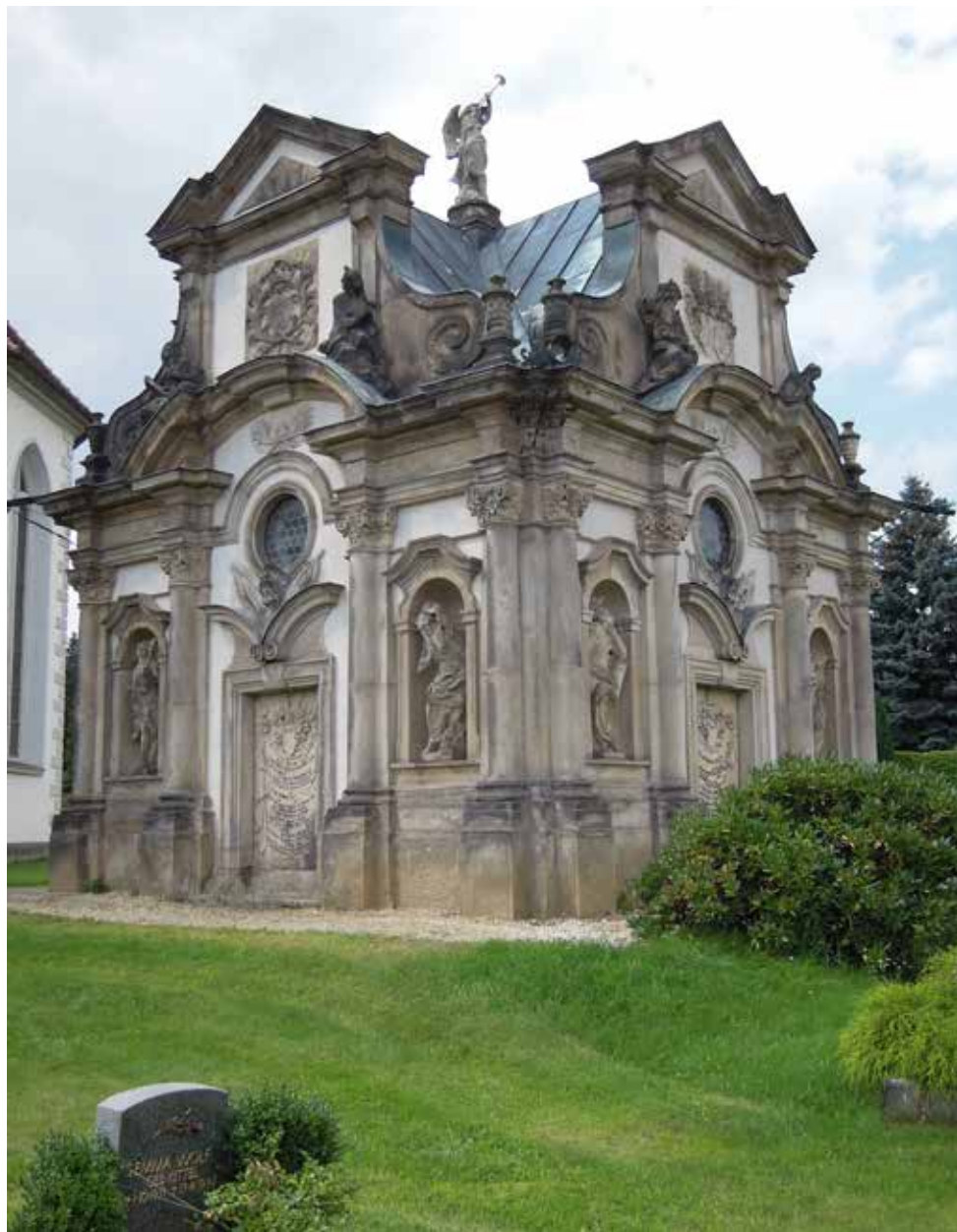
Kromě toho vznikaly na začátku 19. století klasicistní pomníky, mezi prvními pomník Johanna Friedricha Rothe (zemřel 1799) ve tvaru mramorové urny (západní zed).

Náhrobek Christiana Gottloba Brandta

HAINEWALDE, HŘBITOV

HROBKA RODINY KANITZ-KYAW

Hrobka Kanitz-Kyaw v Hainewalde představuje vedle hrobek rodiny Finck a Grätz na hřbitově u žitavského kostela sv. Kříže nejvýznamnější barokní památku svého druhu v Horní Lužici a na území někdejšího Saského kurfiřtství. I co se týče rozsáhlé sochařské výzdoby, která hrobce propůjčuje mimořádný ráz, je v porovnání s jinými stavbami označována za vrchol. Splňuje nároky panské monumentální hrobky, tzv. mauzolea.

Staviteli byli Otto Ludwig von Kanitz (1661–1724) a Victoria Tugendreich von Kyaw (1657–1717). Otto Ludwig byl vojákem a bojoval v tureckých válkách a proti Francii. V roce 1699 vystoupil z aktivní služby v hodnosti plukovníka.

Viktoria Tugendreich si v roce 1685 vzala Eleutheriuse von Temritz (1625–1686) a po jeho smrti získala panství Hainewalde, Spitzkunnersdorf a Niederoderwitz. V roce 1686 ji kurfiřt Johann Georg III. (1680–1691) proti její vůli provdal za Johanna Georga von Wehlen (1652–1711), hejtmana v Torgau. Manželství nebylo šťastné a roku 1699 bylo rozvedeno. V roce 1700 si Victoria Tugendreich vzala Otto Ludwiga von Kanitz. Manželé, kteří zůstali bezdětní, si pořídili novou hrobku na hřbitově u kostela v Hainewalde, který nechali postavit. Hrobka byla dokončena v roce 1715.

Oproti jiným hrobkám nestojí stavba u hřbitovní zdi, ale volně v prostoru, takže mohla být utvářena ze všech stran. Portál na západní straně kryje prolamovaný volutový štít s bohatou sochařskou výzdobou: brnění, zbraně, vlajky, hudební nástroje; uprostřed je lebka s přílbou. Nad korunní římsou je atika s aliančním erbem rodiny Kanitz-Kyaw, štítové pole nese letopočet 1715. Objekt kryje křížová střecha, na níž stojí socha Fámy.

Socha „Smrt“

Každá strana hrobky je zdobena dvojicemi alegorických soch, které se k sobě navzájem vztahují a které jako personifikace dobrých a špatných vlastností a věcí odrážejí život manželů plný zlomů. Na západní straně to je postava *Nemoci* s přípisem „Morbo grassante per artus.“ (Když nemoc prochází údy) a *Smrti* s heslem „Hæc ultima linea rerum.“ (Toto je poslední cíl všeho). S nimi koresponduje *Nesmrtelnost* s přípisem „Nulla est hic clausula vitæ.“ (Tady není konec života) a *Věčné zdraví* s heslem „Sanos nil afficit artus.“ (Zdravé údy nic nenapadá).

Vnitřní prostor hrobky zůstal zachován. Na jednom podstavci z načervenalého štuky je vyobrazen alianční erb rodu Kanitz-Kyaw, pod ním lebka, po stranách se nacházejí podstavce s volutami nesoucí plastiky zemřelých. Ludwig von Kanitz-Kyaw v brnění, s odloženou přílbou, levou nohou klečící na polštáři, pravá noha vzpřímená, s alonžovou

parukou, hledící vzhůru, levou rukou se dotýkající hrudi. Žena se stejným postavením nohou, umělecky našasenou sukni, korzetem a čepcem, s pohledem namířeným ke svému choťi. Mezi nimi se nacházel náhrobní nápis. Náhrobní deska, která se zde nachází, byla osazena dodatečně.

Působivá sochařská výzdoba hrobky je připisována sochaři a štukatéru Franzi Bienerovi. Biener se narodil v Čechách v letech 1681/82 a nejprve se podílel na výzdobě zámku Rosenborg v Kodani, odešel do Rumburku, kde vytvořil sochy do loretánské

kaple místního kapucínské kláštera, a následně pro fasádu kláštera dominikánů v Jablonném v Podještědí. Pro Otto Ludwiga von Kanitz Biener vytvořil ještě oltář kostela ve Spitzkunnorsdorfu. Poté odešel do Rakouska, kde působil pro knížete Antona Floriana von Liechtenstein (1656–1721). V roce 1718 byl jmenován knížecím dvorním sochařem, v roce 1720 císařským dvorním sochařem Karla VI. (1711–1740) bez mzdy. Z následujícího období až do jeho smrti v roce 1742 ve Vídni nejsou známa žádná další díla.

LÖBAU, BÝVALÝ HŘBITOV U KOSTELA FRAUENKIRCHE

HROBKA LÜCKE

Na bývalém hřbitově u kostela Nejmilejší Panny Marie (Frauenkirche) zvaném Starý hřbitov se nachází hrobka rodiny Lücke. Hrobka patří mezi nejvýznamnější stavby vrcholného baroka tohoto druhu v Horní Lužici. Místní obchodník Michael Lücke (1661–1733) ji nechal postavit v roce 1731. Průčelí stavby člení pilastry bohatě zdobené ornamenty. Vstup tvoří barokní draperiový oblouk, nad nímž je umístěna okázalá kartuše s nápisem o zřízení hrobky. Tuto část zakončuje trojúhelníkový štít, na němž jsou umístěny dvě alegorické sochy symbolizující naději a víru. Bránu a okna zdobí výstavní kovaně mříže. Uvnitř se dochoval barokní

dvojitý náhrobek pana Lücke a jeho ženy Christiane, roz. Hennig (1667–1738). Na něm je vyobrazena loď jako obchodní značka Lücke a rozsáhlé náhrobní nápisy. Dvě sochy symbolizují lásku a víru; anděl, který dělá mýdlové bubliny, zas pomíjivost pozemských činů. Památka, která je ve městě romantickou dominantou, je díky dlouhodobému opomíjení již ohrožená. Lücke v Löbau vlastnil Dům u Zlaté lodi (Zum Goldenen Schiff) na Markt 17, který nechal kolem roku 1720 po požáru obnovit a který se rovněž dochoval, byl nákladně restaurován a v současné době je jedním z nejvýznamnějších barokních domů ve staré části města Löbau.

HRÁDEK NAD NISOU, BÝVALÝ HŘBITOV U KATOLICKÉHO KOSTELA SV. BARTOLOMĚJE

První zmínka o městě Hrádek nad Nisou ležícím v horní části údolí Lužické Nisy pochází z roku 1288. Město bylo založeno pány z Donína jako německá tržní osada. V době husitských válek byla osada zničena. Zničen byl i farní kostel sv. Bartoloměje. Nový kostel byl postaven v roce 1466. Po několika přestavbách a úpravách bylo dílo v roce 1763 dokončeno. Interiér kostela tvoří bohatá výzdoba a fresky pražského umělce Jana Václava Spitzera (1711–1774) z roku 1766. Hřbitov kolem kostela byl v roce 1869 zrušen a místo něj byl vybudován park. U západního vstupu na hřbitov stojí na vysokých postamentech sochy archanděla Michaela a sv. Josefa s Jezulátkem z roku 1759, za nimi se nachází sv. Jan Křtitel při křtu Krista a sv. Jan Nepomucký. Sochy vznikly v roce 1708. Ve zdi ohraničující hřbitov je vestavěno 14 zastavení křížové cesty z roku

Náhrobek Kajetána Schuberta (zemřel 1822)

1768, která jsou uspořádána do tvaru edikuly s nápadnými volutovými štíty. Obrázky zastavení křížové cesty malované na plechu od Philippa Leubnera (1733–1803) se nedochovaly.

U hřbitovní zdi dále stojí několik starých náhrobků. Nejstarší z nich tvoří skupinu renesančních pomníků s celofigurálními vyobrazeními zemřelých. Patří k nim náhrobek Friedricha von Nostitz (zemřel 1669) a jeho ženy Justiny (zemřela 1667), vedle stojí náhrobek jejich dcery, která zemřela dva měsíce po narození (zemřela 1638). Sousední náhrobek, který již nelze přesně datovat a který také vznikl ještě v době renesance, patří Anně Bfaltz, roz. Bergmann. Pocházela z Jablonného v Podještědí a byla

ženou vinárníka Josefa Bfaltze. I ona byla vyobrazena celofigurálně, ve slavnostním oděvu s knihou, věncem z růží a lilií v rukou. Jednotlivé náhrobky pocházejí z období baroka a rokoka. U východní zdi se nachází hrob rodiny Kreschel, který vznikl kolem roku 1709. Na jižní straně kostela je umístěn hrob Anny Marie Schöpfer (zemřela 1760), matky faráře Josefa Tobiase Schöpfera. Josef Tobias Schöpfer nechal postavit sochy u vstupu a zasloužil se o výstavbu zastavení křížové cesty. Vedle stojí náhrobek Franze Leubnera (zemřel 1797) z období raného klasicismu, správce grabštejnského panství. Další pomníky vznikly v 19. století, mezi nimi i dva novogotické, signované Franzem Schwarzem.

Náhrobek Friedricha von Nostitz (zemřel 1669) a jeho ženy Justiny

Sv. Josef s Jezulátkem, 1756

HORSKÝ HŘBITOV NA OYBINĚ

Horský hřbitov s hrobem Petra z Dobšic

Po zrušení kláštera mohli obyvatelé Oybina, kteří dosud žádný kostel neměli, pohřbívat mrtvé na hřbitově vedle zříceniny kláštera na hoře Oybin. Nejstarší náhrobek pochází z dob renesance a patří rytíři Petru z Dobšic (Peter von Döbschütz), který zemřel v roce 1559. Ze starších hrobů se pod skalním převísem dochoval hrob Michaela Zeisiga a jeho ženy z doby rokoka (kolem roku 1776). Dále se na hřbitově nachází hrob Alfreda Moschkau (1848-1912) a jeho druhé ženy

Minny Louisy, roz. Taubmann. Moschkau byl mužem velkého významu. Byl totiž jedním ze zakladatelů systematické a historické filatelie (nauka o poštovních známkách) a v sedmdesátých letech 19. století byl jejím nejvýznamnějším pragmatikem v Německu i po celém světě. Od sedmdesátých let 19. století žil v Oybině, kde založil muzeum. To se od roku 1883 nachází přímo na hradě (sbírka je dnes umístěna v Žitavě).

Náhrobek Michaela Zeisiga a jeho ženy

Hřbitova si také cenili a vybírali si jej jako motiv pro svá díla různí malíři v dobách romantismu, mezi nimi Adrian Zingg a Carl Gustav Carus. Návštěva malebného horské-

ho hřbitova zasazeného do skály a krajiny se zříceninou je jedním z největších zážitků při návštěvě Oybina.

ŽITAVSKÉ KAŠNY

MARTOVA KAŠNA

Martova kašna postavená v roce 1585 se nachází v západní části náměstí (Markt) v Žitavě a je nejstarší dochovanou kašnou ve městě. Autorem je pravděpodobně kamenický mistr Matthias Zimmermann. Kašna byla vytesána z pískovce. Uprostřed osmiboké nádrže se nad kruhovou základnou tyčí sloup s korintskou hlavicí. Voda prýští z chrličů ve tvaru lvích hlav ve spodní části sloupu. Na lvích hlavách stojí putti, kteří se zdviženou rukou předkládají ovoce, měšec, klasy a tkalcovské člunky jako symboly bohatství Žitavy a také městský znak; iniciála „Z“, český lev a slezský orel. Na dříku sloupu je patrný letopočet „1585“. Na vrcholu sloupu uprostřed nádrže stojí socha římského boha války Marta. Martovu sochu nahradila kopie, originál se nachází v Kulturněhistorickém muzeu ve Františkánském klášteře. V roce 2018 při restaurování kašny vzbudil pozornost nález železného rozdělovače vody ve tvaru koule odlitého Tobiasem Leubnerem.

Putti na Martově kašně

Rozdělovač vody

KAŠNA SAMARITÁNKY

Kašna Samaritánky před městskou kovárnou byla vybudována v roce 1678 a je dílem sochaře Johanna Friedricha Schmidta.

V osmiboké nádrži stojí sloup se čtyřmi delfiními hlavami sloužícími jako chrliče vody. Dále je zde do kamene vytesaná skalnatá krajina, rostliny a zvířata, jako ryby, humr a šneci. Latinský nápis na kašně uvádí jako iniciátory stavby kašny městskou radu a starostu Christiana Möllera. Na středním sloupu je umístěna socha samařské ženy se džbánem na vodu v pravé ruce. Představuje biblický příběh: Židé nepustili Samaritány

do chrámu v Jeruzalému, protože ti kromě boha Jahve uctívali i jiné bohy. Toto vyčlenění vyvolalo nepřátelství a nenávisť; Židé a Samaritáni se vyhýbali jakémukoli setkání. Avšak Ježíš Nazaretský se Samaritány jednal přátelsky. Na pouti přes jejich území začal u Jákobovy studny ve městě Sychar k údivu své družiny rozmlouvat se samařskou ženou a řekl jí: „Dej mi napít!“ (Jan, 1–3).

Rybí hlavy sloužící jako chrliče vody

ZELENÁ KAŠNA

Zelená kašna byla postavena v roce 1679. Autorem kované ozdobné mříže je zámečnický mistr Michael Fröhlich. Kašna stála až do roku 1840 na žitavském náměstí (Markt) před radnicí, poté nalezla své místo v muzeu. V roce 1906 byla kašna předvedena na výstavě uměleckých řemesel v Drážďanech a v roce 1934 zakotvila opět na svém dnešním místě před budovou Městských muzeí. V roce 2011 byl objekt restaurován.

Na půdorysu pravidelného šestiúhelníku je osazena nádherná kopulovitá kovaná mříž, mistrovské dílo barokního uměleckého kovářství. V bohatém zdobení se nacházejí monogramy, saský kurfiřtův štít a letopočet 1679. Dílo je korunováno pozlacenou koulí se saským kurfiřtův štítem. Uprostřed kašny stojí pískovcová socha malého chlapce, která byla zhotovena sochařem Fritzem Föstem v první polovině 20. století.

HERKULOVA KAŠNA

Sochař Johann Michael I. Hoppenhaupt (1685–1751) stvořil roku 1708 stavbou Herkulovy kašny na náměstí Neustadt v Žitavě nejimpozantnější kašnu barokního sochařství v Horní Lužici. Dílem sochaře Hoppenhaupta jsou pravděpodobně i štukatury knihovního sálu v budově Heffterbau, Leopoldův epitaf v kostele svatého Kříže a hrobka Mönch na hřbitově u tohoto kostela. Na Žitavsku se Hoppenhaupt dále podílel na výzdobě kostela v Hainewalde. V roce 1710 odešel do Merseburgu, kde působil jako nejdůležitější dvorní sochař a zemský stavitel sasko-merseburských vévodů.

V období baroka bylo zobrazování Herkula velmi oblíbené. Existovali panovníci, kteří v barokních hraných scénách, při nichž se

panovnický dvůr identifikoval s olympskými bohy, vystupovali jako Herkules. Týká se to především polského krále Augusta II. Silného, kterému je žitavská kašna dle nápisu věnována. V ideálním vládci bylo spatřováno spojení Apollónovy moudrosti a Herkulovy síly.

Herkules je v řecké mytologii syn Diův a Alkménin. Bohyně Héra, manželka Dia, žárlivě střežila každý Diův krok až do jeho konce. Krátce po jeho narození poslala na Herkula a jeho dvojče Ifikla hady a pokusila se je zabít. Později na Herkula seslala šílenství, během něhož povraždil vlastní rodinu. Aby pykal za tento čin, měl podle delfské věštby splnit deset úkolů. Nejtěžším úkolem bylo přivést z podsvětí říše živého strážce podsvětí, psa Kerbera. Tyto aspekty kašna symbolizuje: Uprostřed osmibokého bazénu stojí sloup, který je bohatě zdoben volutami, kartušemi s nápisy a maskarony. V polovině sloupu jsou posazeni čtyři dětští hrdinové v pohybu, kteří si podle pověsti o narození hrají s hadem. Hlavičky sloupu nese svalnatou postavu Herkula opatřenou jeho charakteristickými znaky, kůží nemejského lva a kyjem. Pod jeho nohou se vine tříhlavý pes Kerberos.

LABUTÍ KAŠNA

Labutí kašna v horní části náměstí Neustadt v Žitavě byla vystavěna v roce 1710. Její autorství je připisováno Johannu Gottlobu Andersovi a Gottfriedu Jächovi, kteří v letech 1717–1719 vytvořili sochařskou výzdobu Tkalcovské brány (Webertor), z níž se dochovala socha lva (dnes vodárenská věž na Bahnhofstraße). Anders kromě toho vynikl jako tvůrce rodinné hrobky hrabat z Einsiedelu na Reibersdorfu (1746). V letech 1836 a 1995 byla kašna restaurována. Z obloukovitého bazénu se tyčí dva a půl metru vysoký mušlový vrch, na kterém sedí rozpínající se labuť. Mušlový vrch je bohatě zdoben symetricky uspořádanými mušlemi a rostlinami.

KAMENNÉ A SMÍRČÍ KŘÍŽE

DVA KAMENNÉ KŘÍŽE U JABLONSKÉ SILNICE (GABLER STRASSE)

Přímo u Jablonské silnice pod zříceninou hradu Karlsfried stojí dva kamenné kříže, které si jsou velmi podobné. Jižní kříž měřící cca 70 cm je označován jako Duellstein a jsou s ním spojené dvě pověsti. První

pověst říká, že byl kříž umístěn v roce 1424 v souvislosti s krvavými boji v době husitské. Druhá pověst vypráví o rytířském souboji o děvče, který skončil smrtí. Druhý kříž je rovněž spojován s husitskými válkami.

SMÍRČÍ KŘÍŽ V ŽITAVĚ (WEINAU)

Kamenný kříž stojí na západní straně místní části Weinaupark. Díky obnovenému dřívku dosahuje kříž výšky téměř jednoho metru.

O okolnostech jeho vztyčení není nic známo. I zde se v lidovém podání traduje, že na tomto místě našel smrt švédský důstojník.

ŠVÉDSKÝ KŘÍŽ V BERTSDORF-HÖRNITZ

Asi jeden metr vysoký pískovcový kříž má na západním rameni vyryt letopočet 1865. Na vrcholu je vyryt kříž, pravděpodobně v souvislosti s druhotným využitím kříže jako hraničního kamene. Podle pověsti se zde měli v souboji zabít dva švédští důstojníci.

Takzvaný „kachlový kámen“ stojí vedle kamenného kříže odděloval hranice mezi pozemky města Žitavy a statky hraběcího rodu von Nostitz. Postaven byl po roce 1554.

SMÍRČÍ KŘÍŽ V OLBERSDORFU

Kříž byl nalezen roku 1969 a v roce 1971 umístěn na své současné stanoviště. Pravděpodobně lze s touto památkou spojovat smírčí smlouvu z roku 1495 zmíněnou v olbersdorfské konšelské knize (Olbersdorfer Schöppenbuch). Dokument umožňuje vzácný náhled na soubor činů, které mohly být viníkovi uloženy jako pokání. Majitel Dolního Mlýna (Niedermühle), mlynářský mistr Jorge, musel za zabití, kterého se dopustil na sedláku Heidemattesovi, nechat zhotovit a postavit kamenný kříž, uhradit náklady na pohřeb a vdově opatřit smuteční oděv. Dále bylo na jeho náklady odslouženo 31 zádušních mší jako vzpomínka na mrtvé. Pro postiženou obec nechal zřídit veřejnou lázeň a jeho pokání bylo završeno výstavbou kamenné kaple s krucifixem. Pro spásu jeho vlastní duše mu byla uložena kající pouť do Říma. V této souvislosti byl vykázán z obce a nesměl se už vrátit. Všechna tato pokání zajistě vedla k mistrovu naprostému zchudnutí.

KAMENNÝ KŘÍŽ U ČERTOVA MLÝNA V OYBINĚ

Přes jeden metr vysoký kamenný kříž byl na své současné místo přemístěn z jiného stanoviště. Původně stával v oblasti bývalé poustevny. Na severním rameni kříže byl pravděpodobně dodatečně později vytesán

letopočet 1670. Jedna pověst spojuje kříž s vraždou mladé dívky nebo poustevníka. Podle jiné legendy připomíná kříž posledního eremitu, který byl zabit v době reformace.

Kříž u Čertova mlýna (Teufelsmühle)

KAMENNÝ KRÍŽ GLÄNZELKREUZ

Kamenný kříž v bývalém lese Špitálu svatého Jakuba je jedním z největších příkladů svého druhu v oblasti Trojezmi. Jedná se rovněž o vzácný případ, kdy lze kříž spojit s dochovanými písemnými záznamy. Jeho vznik se datuje do roku 1392 a je úzce spjat s Jablonskou silnicí (Gabler Straße). Kříž nechal zhotovit žitavský starosta s městskou radou pro Hänsela Glänzela a jeho ženu, kteří se zasloužili o udržování důležité obchodní a vojenské cesty. Glänzel byl kutnohorským měšťanem. Jak se dá vyčíst z dochovaného dokumentu z roku 1392, měl být kříž osazen po Glänzelově smrti. Tehdy asi ještě Glänzel žil a vznik kříže lze datovat podle uvedeného roku. Jedná se o děkovný kříž, který lze spojovat s tehdejšími představami lidí o onom světě. Kříž, symbol Krista, byl věnován manželům Glänzelovým za jejich dobré činy a patřil k nástrojům, s nimiž zemřeli, i na podivných místech, hledali spásu duše. Kříž zároveň slouží jako věčná vzpomínka na zemřelé. Dřík a patka kříže chybí, výška dochované části je 1,15 m. V horním rameni se nachází otvor, do kterého mohl být usazen nějaký nástavec. Dlouhou dobu ležel kříž nepovšimnut v lese. V roce 1926 byl usazen na pískovcový blok.

KŘÍŽOVÉ CESTY

KŘÍŽOVÁ CESTA V MARIENTHALU

První zmínka o cisterciáckém klášteře, který je zasazen do malebné krajiny na východním břehu Lužické Nisy, je datována do roku 1234. Jedná se o nejstarší ještě dochovaný klášter v Německu. Za tuto skutečnost vděčíme mimořádné historii náboženství v Horní Lužici. Ve věku konfesí zde vzniklo smíšené území, kde si dokázaly kláštery a Děkanát budyšínské kapituly (Domstift Bautzen) uhájít svou víru a své majetky. Po přechodu Lužice z vlastnictví Habsburků na Saské kurfiřtství byl tento stav stvrzen v roce 1635 tradičním recesem a katolický charak-

ter území klášterů se zachoval do současnosti. Dnešní podoba kláštera je výrazně poznamenána fází radikálních přestaveb a budování, která započala po ničivém požáru v roce 1683. V roce 1728 nechala abatyše Klara Mühlwenzel zřídit na západ od kláštera Kalvárii. Třináct zastavení křížové cesty se rozkládá axiálně po obou stranách postupně se zužující cesty a nachází svůj cíl u monumentálního sousoší Ukřížování Krista. Autor tohoto díla není znám, ale předpokládá se, že je jím český mistr. Z Kalvárie se otevírá velkolepý pohled na klášter.

KŘÍŽOVÁ CESTA VE FRÝDLANTU V ČECHÁCH

České město Frýdlant v Čechách rozkládající se na obou březích řeky Smědé, které bylo prvně zmíněno roku 1278 a od roku 1537 bylo povýšeno na město, je dnes známé především díky renesančnímu zámku Frýdlant a jednomu z jeho majitelů, vévodovi frýdlantskému Albrechtu z Valdštejna. Oproti tomu byla křížová cesta na Křížovém vrchu (také Kalvárie) jižně od města a západně od zámku dlouhou dobu zanedbávaná a upadala v zapomnění.

Křížová cesta vznikla v roce 1737 z podnětu děkana Johanna Friedricha Leubnera (zemřel 1751) a tvořilo ji 14 zastavení. Dodatečně byly vybudovány ještě dvě umělé

skalní jeskyně apoštolů Petra a Jana. Potřebný pozemek darovala obyvatelům města rodina Clam-Gallasů, která tehdy pozemky vlastnila. Za účelem financování byla zřízena zvláštní nadace. Obyvatelé Frýdlantu se na výstavbě křížové cesty rovněž podíleli.

Jednotlivá zastavení tvořily žulové pilíře, na kterých byly ve vrcholové kaplici v malých nikách umístěny plechové obrázky s výjevy křížové cesty. Autorem obrázku Nejsvětější Trojice je Josef Lichtner, autorem obrázků na jednotlivých zastaveních Ignaz Arnold. O obou umělcích víme velmi málo. Poslední zastavení s ukládáním Krista do hrobu v podobě žulové obloukové brány se od

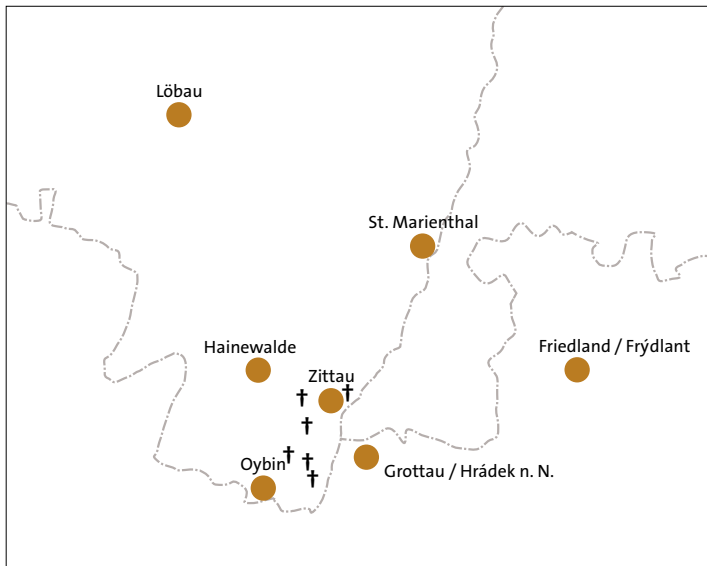
Zámek Frýdlant

pilířkových zastavení liší. Malby byly postupem času zničeny. V roce 2017 byly v rámci restaurování někdejší obrázky nahrazeny barevnými smaltovanými obrázky od Lumíra Hradila, které uměleckému dílu propůjčují zvláštní a poutavý charakter.

Frýdlantská křížová cesta na Křížovém vrchu dnes leží uprostřed maloplošné přírodní rezervace, odkud se otevírá několik krásných pohledů na město a zámek.

LITERATURA

- Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal, Zentralinstitut am Museum für Sepulkralkunst Kassel (Hg.): Raum für Tote. Die Geschichte der Friedhöfe von den Gräberstraßen der Römerzeit bis zur anonymen Bestattung [Prostor pro zemřelé. Historie hřbitovů od hřbitovních ulic v době římské až po anonymní pohřbívání]. Braunschweig 2003.
- Ariès, Philippe: Geschichte des Todes [Dějiny smrti]. München ²²2009.
- Bültemeier, Andreas; Sobczyk, Thomas: Denkmale in den Oberlausitzer Wäldern [Památky v lesích Horní Lužice]. Spitzkunnendorf 2016.
- Grundmann, Günther: Gruftkapellen des achtzehnten Jahrhunderts in Niederschlesien und der Oberlausitz (= Studien z. dt. Kunstgesch. 193) [Pohřební kape osmnáctého století v Dolním Slezsku a v Horní Lužici (= Studie k německým dějinám umění 193)]. Straßburg 1916.
- Gurlitt, Cornelius: Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen [Popisné vyobrazení starších stavebních a uměleckých památek Saského království]
- XXIX. Amtshauptmannschaft Zittau (Land) [Vrchní hejtmanství Žitava (venkov)]. Dresden 1906.
 - XXX. Zittau (Stadt) [Žitava (město)]. Dresden 1907.
 - XXXIV. Amtshauptmannschaft Löbau [Vrchní hejtmanství Löbau]. Dresden 1910.
- Happe, Barbara: Die Entwicklung der deutschen Friedhöfe von der Reformation bis 1870. In: Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Institutes der Universität Tübingen [Vývoj německých hřbitovů od reformace do roku 1870. V: Průzkum Institutu Ludwiga Uhlanda Univerzity Tübingen sv. 77]. Tübingen 1991, S. 87–97.
- Heckmann, Hermann: Hoppenhaupt, Johann Michael I. In: Sächsische Biografie [Hoppenhaupt, Johann Michael I. V: Saská biografie.], vydal Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V., zpracoval Martina Schattkowsky. Online vydání: <http://www.isgv.de/saebi/> (26.1.2019).
- Hegewald, Helmut: Die Brunnenkugel des Glockengießers Thomas Leubner im Marsbrunnen auf dem Zittauer Markt (1582) [Koule od zvonolice Thomase Leubnera v Martově kašně na náměstí Markt v Žitavě (1582)]. Vyjde 2019 [?]. (Pan Hegewald předem umožnil autorovi náhled do ještě nezveřejněného rukopisu.)
- Korschelt, Gustav: Geschichte von Olbersdorf bei Zittau [Historie Olbersdorfu u Žitavy]. Zittau 1864.
- Kühn, Karl F.: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in der tschechoslowakischen Republik. Hrsg. von der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik in Prag. Bd. 51: Reichenberg (Liberec) [Soupis památek historických a uměleckých v Republice československé. Vyd. Německá společnost pro vědy a umění pro Republiku československou v Praze. Sv. 51. Liberec]. Brünn / Prag / Leipzig / Wien 1934, S. 78–111.
- Müller, Reinhard: Der alte Klosterfriedhof zwischen ehemaligem Franziskanerkloster und Heffterbau in Zittau [Starý klášterní hřbitov mezi bývalým františkánským klášteřem a budovou Heffterbau v Žitavě]. Zittau 1930.
- Müller, Reinhard: Der alte Kreuzkirchhof in Zittau und seine Erbbegräbnisse. Ein Beitrag zur älteren Zittauer Familiengeschichte [Starý kostel sv. Kříže v Žitavě a jeho hrobky. Příspěvek ke starší žitavské rodinné historii]. Zittau 1937.
- Pescheck, Christian Adolf: Beitrag zur Geschichte der steinernen Kreuze an Wegen. In: Neues Lausitzisches Magazin [Příspěvek k historii kamenných křížů při cestách. V: Nový lužický magazín] 7, 1828, S. 227–230.
- Pietschmann, Thorsten: Das Erbbegräbnis der Familie Kanitz-Kyaw Hainewalde [Hrobka rodiny Kanitz-Kyaw Hainewalde]. Lückendorf / Oybin 2015.
- Pietschmann, Thorsten: Zittau. Architektur und Kunst. (= Cybela Bildhandbuch Architektur und Kunst Bd. 1) [Žitava. Architektura a umění. (= Cybela obrazová příručka architektury a umění, sv. 1)]. Lückendorf / Oybin 2015.
- Ritschel, Hartmut: Der Barockbildhauer Franz Biener und seine Werke in Sachsen und Nordböhmen. In: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen (Hg.): Denkmalpflege in Sachsen 1894–1994, Bd. 2 [Barokní sochař Franz Biener a jeho díla v Sasku a severních Čechách. V: Zemský úřad památkové péče v Sasku. Vyd. Památková péče v Sasku 1894–1994, sv. 2.]. Halle 1998, S. 469–504.
- Rosner, Ulrich: Oberlausitzer Grufthäuser des Barock. Ein Beitrag zur Sepulkralkunst des 18. Jahrhunderts. In: Mitteilungen des Landesamtes für Denkmalpflege Sachsen Jahrbuch 2006 [Hornolužické barokní hrobky. Příspěvek k sepulkrálnímu umění 18. století. V: Sdělení Zemského úřadu památkové péče v Sasku. Ročenka 2006]. Beucha 2007, S. 24–55.
- Winzler, Marius: Blüte des Spätbarock in St. Marienthal. Architektur und Kunst im Klosterland. Zur Kunstpatronage der Zisterzienserinnenabtei 1740–1800. In: Štěpanovičová, Zuzana; Winzler, Marius (Hgg.): Philipp Leubner (1733–1803). Spätbarock an der Lausitzer Neisse [Rozkvet pozdního baroka v St. Marienthalu. Architektura a umění na území kláštera. K uměleckému patronátu cisterciánského opatství 1740–1800. V: Štěpanovičová, Zuzana; Winzler, Marius (vyd.) Philipp Leubner (1733–1803). Pozdní baroko na Lužické Nise]. Görlitz / Zittau 2015, S. 130–161.
- Gerth, Sven (Hg.): [suehnekreuz.de](http://www.suehnekreuz.de) [Odborný portál pro terénní výzkum památek. Smírčí kříže a památné kameny v Německu a v Evropě]. <http://www.suehnekreuz.de/>

Historické hrobky, hřbitovy, kamenné kříže, křížové cesty
a kašny v Žitavě, Löbau, Hrádku nad Nisou, Hainewalde,
Oybině, Marienthalu a Frýdlantu

